

Р.В. Яковенко, к.е.н., доцент,
доцент кафедри економічної теорії,
маркетингу та економічної кібернетики
Центральноукраїнський національний технічний університет
м. Кропивницький

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ МЕТОДОЛОГІЇ СУЧАСНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Складність сучасних трансформаційних процесів в Україні зумовлюється тим, що система освіти потребує не тільки суттєвих організаційних перетворень, а й водночас – змін у самому змісті освіти як процесу передачі знань. У період кардинальних соціальних перетворень завжди існує загроза втратити щось важливе, бути захопленим ейфорією реформ. Модні зараз слова „ринок”, „приватна власність”, „свобода слова” – до освіти мають бути віднесені дуже обережно.

Уже давно в цивілізованому світі стало зрозумілим, що безоглядна орієнтація суспільства на ринкові цінності може мати руйнівний характер. Суспільство може бути сильним тільки своїми громадянами, для яких суспільні цілі не є пустим звуком, для яких реальну вагу мають духовні цінності: патріотизм, гордість за свою країну, відповідальність за її долю та ін., і що менталітет складається далеко не лише з поглядів і смаків на споживацькі товари [1, с. 267]. Дуже важливе значення усе це має з погляду на організацію вивчення базових економічних понять, що досліджуються в курсах економічної теорії та історії економічних вчень.

Національно-патріотичні ідеї та цінності, висока духовність та політична обізнаність – ці важливі моменти в основному мають поширюватися через систему освіти. Етичні та моральні цінності втілюються у свідомість молоді системою освіти поруч із сімейним вихованням, тим самим формуючи підвалини морального здоров'я народу [1, с. 216]. Засади такої діяльності вперше були сформовані у „національній” економіці Фрідріха Ліста, як альтернативи політичній економії, яка, втім, влилася в її межі і розширила коло економічних досліджень, ставши фундаментом інституціоналізму.

Враховуюче все вищезазначене дуже важливим є вибір методології та принципів сучасних досліджень, орієнтація на економічну теорію (економікс) або на політекономію.

Економічна теорія або „економікс” не може досліджувати основний капітал (як пишуть С.В. Мочерний та О.А. Устименко „адже у розвинутих країнах не завантажено майже 25% виробничих потужностей” [2, с. 13]) та інформаційні ресурси, які є безмежними. Такі об'єкти має досліджувати політекономія, яка не робить наголос на обмеженості ресурсів.

Одним з ключових положень політекономії є положення про „людину економічну”. Як відомо, і класична і неокласична теорії включали аксіому, що всяке рішення економічного агента підкорюється правилам раціональності і заперечувати це означає намагання пояснити соціально-економічні явища

випадковістю. В принципі, цієї ж логіки додержується і теорія трансакційних витрат, але додає до неї один нюанс. Згідно цієї теорії, якщо „теоретичні” індивіди абсолютно раціональні, реальні індивіди, яких можливо спостерігати в житті, задовольняються обмеженою раціональністю. Вони не можуть врахувати *ex ante* усі дані про зовнішнє середовище. Це навіть не проблема доступу до інформації, а, скоріше, обмежені фізичні можливості її обробки. Отже, термін обмежена раціональність не означає ірраціональність, бо поведінка індивідуума залишається, в принципі, раціональною, але в рамках тієї інформації, яку він може обробити [4, с. 18]. Це означає, що методологію політекономії теж не можна використовувати у повному обсязі для аналізу сучасної реальної економіки.

Термін „політична економія”, запроваджений французьким вченим А. Монкретьєном у 1615 р., означав мистецтво державного управління господарством і був зумовлений зростаючою роллю держави в процесі первісного нагромадження капіталу і розвитку торгівлі, розумінням того, що держава має бути активним учасником господарського життя країни. Отже ступінь усвідомлення ролі держави в економіці є першою відмінністю політичної економії від економічної теорії, представленої в економікс [6, с. 23].

В економікс зведення вартості до суспільно необхідних витрат ігнорується. Західні науковці вважають, що при цьому зовсім не враховується корисність товару, і тому ця теорія має затратний характер. Австрійський економіст Ф. Фізер стверджував, що за такого розуміння вартості не можна жодного дня керувати державою [2, с. 85]. Відтак, методологія економіксу не є придатною для повноцінного справедливого державного регулювання економіки. Але чи існує на сьогоднішній день хоч одна держава яка взагалі не втручається в економічні процеси? Звісно – ні.

Історичний досвід засвідчив, що неокласична теорія, головним науковим об’єктом дослідження якої є людина, опинилася на магістральному шляху руху цивілізації, пов’язаному з переходом людства на постіндустріальну стадію, коли істотно змінюється місце і роль людини у суспільно-економічному піднесенні, її власний розвиток стає самоціллю. Цілком зрозуміло, що згідно із законом заперечення заперечення це є тим позитивним і корисним, що слугуватиме і новій парадигмі економічної теорії [3, с. 78].

І нарешті, в процесі становлення інформаційного постіндустріального суспільства вартість як економічна категорія послаблюється. Для суспільства стають важливими не витрати виробництва, тобто вартість продукції, а її корисність, якість, тобто здатність задовольняти суспільні потреби. Вартість була ключовою категорією в умовах обмежених ресурсів, потужним фактором їх ефективного використання. В умовах становлення інформації і знань як головного виробничого ресурсу, який долає обмеженість і є за своєю природою необмеженим, на перший план корисність речі чи послуги [3, с. 51]. Це означає, що вартісний підхід Маркса не може бути застосований до аналізу інформаційної сфери сучасної економіки, хоча він відображає зміну суспільних відносин – „від царства нужденності – до царства свободи”, яка формується через еволюцію капіталізму в інформаційно-ресурсний економічний механізм.

Ще виданий український учений М. Туган-Барановський намагався поєднати в політичній економії досягнення суб'єктивно-психологічної школи з марксизмом і неокласицизмом [5, с. 10]. Вочевидь така потреба існує і зараз.

Переважна більшість економічних проблем сьогодення не може бути вирішена через хибність методологічної бази. Негаразди сучасного моменту не можуть бути розв'язані ані за допомогою методології економічної теорії, ані політекономії. Це стосується проблемних питань інформаційної економіки, державного регулювання та економічної політики, раціональності людської поведінки, ефективності використання ресурсів на макрорівні, урахування психологічних рис людини, патріотизму та моралі, співвідношення вартості та споживчої вартості в процесі ціноутворення в сучасних умовах, об'єктивного чи суб'єктивного підходу в дослідженні, визначенні предмета і об'єкта економіки. І почати треба з усвідомлення того, що економічна теорія (економікс) є складовою політекономії та її продовженням, а не навпаки...

Список літератури:

1. Управління міжнародною конкурентоспроможністю в умовах глобалізації економічного розвитку : монографія : У 2 т. – Т. II / [Д. Г. Лук'яненко, А. М. Поручник, Л. Л. Антонюк та ін.] ; За заг. ред. Д. Г. Лук'яненка, А. М. Поручника. – К. : КНЕУ, 2006. – 592 с.
2. Мочерний С. В. Основи економічної теорії : навч. посіб. / С. В. Мочерний, О. А. Устименко. – 3-тє вид., стер. – К. : ВЦ „Академія”, 2009. – 504 с. (Серія „Альма-матер”).
3. Чухно А. А. Економічна теорія : [у 2-х т.] / А. А. Чухно. – К. : ДННУ АФУ, 2010. – Т. 1. – 512 с.
4. Індустріальна економіка : теорія, фірма, регіон / За заг. ред. Л. Х. Доленко. – Одеса : Вид-во КП ОМД, 2002. – 316 с.
5. Савчук В. С. Місце і роль політекономії у блоці дисциплін економічної теорії / В. С. Савчук // Проблеми викладання економічної теорії : Матеріали Всеукраїнської науково-методичної конференції (Київ, 26-27 квітня 1999 р.). – К. : КНЕУ, 1999. – С. 5–13.
6. Мочерний С. В. Відмінності між економічною теорією і політичною економією та проблеми їх викладання / С. В. Мочерний // Проблеми викладання економічної теорії : Матеріали Всеукраїнської науково-методичної конференції (Київ, 26-27 квітня 1999 р.). – К. : КНЕУ, 1999. – С. 23–27.